

BOGNÁRNÉ DR. KOCSIS JUDIT

Valláspedagógiai nézetek, kutatások nemzetközi kitekintésben

KITEKINTÉS

BEVEZETŐ

Napjaink egyik fontos kérdésfeltevése: mi a vallás szerepe az ember életében? E témakörön belül beszélhetünk – többek között – a vallásos magatartás különböző megnyilvánulási formáiról, vagy épp a másik ember vallásosságának elfogadásáról, megértéséről. Ebben az írásban a rendkívül színes, szerteágazó témát a tanulmány kezeihez igazodva a keresztyén/keresztyén¹ vallásokra szűkítve vizsgáljuk. Céloom felmutatni egy csokrot a vallásos nevelés nemzetközi tendenciáiból, útkereső és kutatási irányjaiból. Noha vizsgálódásom csak töredékes lehet, hiszen a szakirodalmi háttér közel sem mondható teljesnek, a forrásanyagok összegyűjtéséhez a vallásos nevelés tekintetében nagy múlttal rendelkező, meghatározó jelentőségű országokat választottam (Olaszország és Svájc), valamint igyekszem bemutatni néhány külföldi szakfolyóirat (*Journal for the Scientific Study of Religion*, *Journal of Philosophy of Education*, *Teaching Theology & Religion*, *Educational Theory*, *Religion Compass*,

Counselor Education and Supervision) valláspedagógiai témájú tanulmányaiban található fontos kutatási eredményeket is. A külföldi szakirodalmak vizsgálata szándékom szerint feltárja a témakör gazdagságát, ezen belül pedig sikerült néhány jellegzetesebb irányra rávilágítani, és néhány figyelemre méltó kutatási eredményt felmutatni.

FOGALMI HÁTTÉR

Mindenekelőtt fontos tisztáznunk a *vallás* fogalmát. Írásomban a vallást egyrészt társas viszonyulásként értelmezem (amelyhez istenkép, hit, szertartás, hitélmény, vallási közösségek, tanítások, intézmények, szervezetek, tevékenységek, könyvek stb. fogalmi csoportosulnak); másrészt olyan készségrendszerként tekintek rá, amelynek segítségével az ember önmagát, más embereket, a világot, a természetfeletti-isteni dolgokat megérti, gondolkodik róluk, és az így alakuló tudásának megfelelően viselkedik. A vallásos szemlélet a pszichikus ener-

¹ Napjainkban a *keresztyén* elnevezést a katolikusok használják inkább, a *keresztyén* szót pedig a protestánsok (reformátusok, evangélikusok). A *keresztyén* szó jelentése "Krisztust követő", valójában ezt a kifejezést használták a katolikusok is egészen a 18. századig, attól fogva azonban a katolikus papok elkezdtek áttérni a *keresztyén* szóra, azzal a teológiai eredetű indokkal, hogy a kereszt szóból eredeztethető a keresztyénység, a katolikus egyház.

giákat, azaz a személy érzéseit, viselkedését, gondolkodását, erkölcsi döntéseit aktivizálhatja, amely megmutatkozhat reménykedésben, hűségben, gondoskodásban, bölcsességben és egyebekben. Megállapíthatjuk, hogy a vallásosság az egész személyiségre hatással van, ennek pedig lehetnek külső, látható jegyei, és belső, mélyen megélt intim szintjei. Jelentkezhet a vallásosság különleges belső energiaként, mozgatóerőként is.

Korábbi kutatásaim (Bognárné Kocsis, 2017; 2016) alapján kijelenthető, hogy a hazai és a külföldi szakirodalmakban gyakran szinonimaként jelenik meg a vallásos nevelés, a keresztyén/keresztyény nevelés, a valláspedagógia és a hitoktatás (katechetika) fogalma, ezért definíciókkal igyekszem tisztázni és értelmezni a köztük lévő különbséget. A jelen cikkben körvonalazott *vallásos nevelés és a keresztyén/keresztyény nevelés* a legáltalánosabb, legtágabban értelmezhető kategóriák, amelyekben vallásos *viszonyulást* értünk. Lelki magatartást, amelynek jellemzői a tisztelet, az életöröm, a szeretetteljes attitűd, az önzetlen, áldozatkész hozzáállás, ami bármely életkorban, bárhol megnyilvánulhat a másik ember iránt. A *valláspedagógia* – a vallás típusától függetlenül – inkább az intézményes nevelést jelöli, és a pedagógiára (annak módszereire, segédeszközeire stb.) helyezi a hangsúlyt, míg a *hitoktatás* definíciójában erősebben van jelen valamely egyház teológiája, hittudománya. A valláspedagógia a teológiai, vallási ismeretek elsajátításában, vallásos magatartás

a vallásos szemlélet a pszichikus energiákat, azaz a személy érzéseit, viselkedését, gondolkodását, erkölcsi döntéseit aktivizálhatja

a cselekvő hitre való buzdítás hatékony, életkori sajátosságokhoz igazodó módszerekkel, a belső motiváció erősítésével

kialakításában tud segíteni a pedagógia eszközeivel, hitet nem biztos, hogy tud ébreszteni – ebben az adott egyháznak, gyülekezetnek van nagyobb feladata.

Meglátásom szerint a valláspedagógia célja – a neveléstudomány nézőpontjából – a vallási/szent törvények szerint való normák, magatartás megismertetése és befo gadhatóvá tétele, továbbá a személyiségefajlesztés és a cselekvő hitre való buzdítás hatékony, életkori sajátosságokhoz igazodó módszerekkel, a belső

motiváció erősítésével. A valláspedagógia legfőbb természetes és intézményes nevelési színterei a család, az iskola és a gyülekezet, amelyek mindegyike a személyiség teljes kibontakoztatását segíti, s jó esetben egymást erősítik.

A VALLÁSTANÍTÁS KRITIKÁJÁNAK OKAI, A VALLÁSPEDAGÓGIA FEJLŐDÉSE – FŐKÉNT KATOLIKUS MEGKÖZELÍTÉSBN

Ismert tény, hogy a vallástanítás története során az egyházaknak mindenkor kiemelt szerepe volt. Az iskolai és a gyülekezeti vallástanítás alapja a hittételek megtanítása volt, ezért a vallásoktatás tartalmát alapvetően a káték jelentették. A keresztyén/keresztyény egyházak mindegyikének külön kátéja volt és van: a katolikusoknak a katekizmus, a reformátusoknak a *Heidelbergi Káté*, az evangélikusoknak Luther *Kis káté* és *Nagy káté* című írásai. A káték a hitoktatás tankönyvei

voltak, amelyek többnyire kérdés-felelet formában, egyszerűen és világosan dolgozták fel a hittételeket. Az ellenük szóló kritikák pedig, ahogy a későbbiekben látjuk, mind a katolikus, mind a protestáns felekezet részéről megjelentek már a 19. században, kiemelve ezen tankönyvek egyhangú, monoton, nehezen érthető, csupán visszamondásra alkalmas voltát, s azt, hogy ily módon ezek nem alkalmazkodnak a gyermekek értelmi és vallási fejlettségéhez.

A vallásitanítás legfőbb tanítási módszere az igehirdetés, a prédikáció volt, ami ugyancsak nem épített a gyermek öntevékenységére, és nem vette figyelembe az egyéni különbségeket, így kijelenthetjük, hogy a vallásoktatást egészen a 18. századig, sőt, javarészt még azt követően is a teológiai ismeretek átadása, a tartalomközpontúság jellemezte. Nem változott ez a tendencia gyors ütemben az iskolai hitoktatás bevezetése után sem.

Kétségkívül kijelenthetjük azonban, hogy a vallásitanításban a pedagógia szerepe erősödött, amikor *Johann Friedrich Herbart* (1776–1841) a vallástant mint a vallásos érdeklődésnek eleget tevő tárgyat besorolta a tantárgyak közé. Ennek értelmében ugyanazok a módszerek, körülmények, órakeretek és egyéb szabályozók vonatkoztak rá, mint a többi tantárgyra. A vallás tantárgyként való kezelése azonban minden jó szándék ellenére nem szolgálta a vallásitanítás valódi eredményességét, hiszen azon papok, lelkészek között, akik a vallást tanították, kevésnek volt pedagógiai végzettsége. Másrészt a káték nem feltétlenül voltak iskolai oktatásra alkalmas anyagok, ezért újabb és újabb nyelvezetű változatok jelentek meg, hogy érthetőbbé,

befogadhatóbbakká tegyék a leírtakat a gyermekek számára – de áttörést sajnos nem hoztak ezek a kezdeményezések. A 19. század első felében a neoskolasztika terjedése valójában inkább visszafogta a hitoktatás megújításának lendületét. E korszak hitoktatásának legfőbb célja a tananyag egyértelműsége és világossága volt, de ez a célkitűzés nem feltétlenül számolt az egyéni vallási, fejlődéslelektani eltérésekkel, továbbá az iskolán kívüli, családi, gyülekezeti hatásokkal.

A 19. század végétől azonban már figyelemre méltó kísérletek történtek a valláspedagógia megújítására, érvényre juttatva, bevonva a gondolkodásba a pedagógia és a pszichológia legújabb eredményeit. 1889-ben *Max Reischle* teológus megalkotta a valláspedagógia fogalmát, és bevezette a tudományok világába. (*Hemel*, 1990, 17. o.) A vallásitanítás pedagógiai szemléletmódjának látható erősödése ténylegesen is ráirányította a figyelmet a vallásitanítás során jelentkező pedagógiai problémákra, helyzetekre. A tartó pedagógiai vonulat meghozta az első eredményeket. Például 1913-ban, X. Piusz pápának köszönhetően, kifejezetten gyerekeknek, fiataloknak szóló katolikus kátét adtak ki, amely logikusan felépített, *módszertanilag átgondolt* leckéket tartalmazott. A címe *Primi Elementi della Dottrina Cristiana* volt.² További eredménynek számított, hogy a valláspedagógusok egyre inkább hangsúlyozták a vallásismeret és a vallásgyakorlat közötti kapcsolatot.

A vallásos nevelés pedagógiai vonalát erősítette az a körülmény is, hogy az ugyanebben az időszakban megjelent reformpedagógiai koncepciók egyre na-

A vallásos nevelés pedagógiai vonalát erősítette az a körülmény is, hogy az ugyanebben az időszakban megjelent reformpedagógiai koncepciók egyre na-

a valláspedagógusok egyre inkább hangsúlyozták a vallásismeret és a vallásgyakorlat közötti kapcsolatot

² A könnyebb taníthatóság érdekében ügyeltek a nyelvezetre és a terjedelemre, valamint az ismeretek szemléltetésére, megértésére, így a kiadványban már egy-két illusztráció is helyet kapott...

gyobb teret nyertek. *Georg Kerschensteiner*, *Maria Montessori*, *Adolphe Ferrière* és több más kortárs pedagógiai gondolkodó is a gyermeket állította a középpontba, és tevékenységorientált pedagógiát hirdetett, ellentétben a tekintélyelvű, csak befogadó, leckét visszamondó vallásos tanítás és tanulás képviselőivel.

A 20. századi német katolikus valláspedagógia kritikusai és megújítói közül ki kell emelni *Henrich Stieglitz* (1868–1920), valamint *Joseph Göttler* (1874–1935) nevét (*Reid*, 2005, 53–74. o.).

Stieglitz módszertani-didaktikai kurzusokat indított valláspedagógusoknak az eredményesség fokozása, *a monoton, egyhangú órák változatossá, érdekessé tétele* érdekében. Munkatársai, *Otto Willmann* (1839–1920) és *Anton Weber* (1868–1947) segítségével kidolgozta az ún. müncheni módszert (Münchener Methode), ami öt részre bontja a vallásórára készülési lépéseit: 1. a tananyag előkészítése, célmeghatározás, 2. a tananyag átadása, 3. elmélyítés, 4. összefoglalás, 5. alkalmazás (*Schwab* és mtsai, 2016. 68–70. o.). Korábban csak az 1. és a 4. pont volt jellemző és elvárt. Ha figyelembe vesszük a régebbi gyakorlatot, vagyis az előadás mint oktatási forma elsődlegességét, akkor ez a tény nem meglepő.

Göttler a müncheni módszer egyik legnagyobb támogatója volt, s őt tartják a tudományos katolikus valláspedagógia megalapítójának (*Simon*, 2001, 127–134. o.). *Religions- und Moralpädagogik* (1923) című könyvét avangárdnak tartották a maga korában újszerű meglátása, értelmezései miatt. Konceptiójának előremutató szellemiségét igazolja az is, hogy több mint

80 oldalon keresztül fejti ki a vallásitanítás értékeit, hangsúlyozva a vallásos nevelés jelentőségét, hasznosságát és az erkölcsös-vallásos jellemformálást a vallásitanítás során (*Göttler*, 1922, 1–4. o.). A fejezetcímek már előre jelzik teóriájának lényegét³ (*Hemel*, 1990, 20. o.).

Josef Andreas Jungmann (1889–1975) és *Franz Xaver Arnold* (1898–1969) teológusok is a katolikus hitoktatás megújításán fáradoztak. Véleményük szerint a káték és bibliai szövegek nehezen érthető fogalmakat, tagmondato-

kat tartalmaznak, amelyek nem szolgálják a hit elmélyülését. Jungmann *Katechetik* című művében (1953) arról ír, hogy a hitoktatásnak nem a tudás átadása a célja, hanem a vallásos lelkületű magatartás, azaz érzet, akarat és szent elhatározás együttesének kialakítása (57. o.). Arnold és Jungmann egyetértett abban, hogy a hittételek tanítása helyett *Jézust és az ő üdv-történetét kell a vallásitanítás középpontjába helyezni*. A tartalmi újítás mellett az egyéni fejlődést, az Isten és ember közti kapcsolat fontosságát is hangsúlyozták (*Popp*, 2013, 49. o.).

A PROTESTÁNS VALLÁSPEDAGÓGIA FEJLŐDÉSÉNEK JELENTŐSEBB IRÁNYAI

A valláspedagógia kialakulásának, helyzetének elsősorban katolikus dimenzióban végzett áttekintése után fontosnak tartjuk, hogy a protestáns valláspedagógia fejlődésének jelentősebb állomásait, innovatív utkereséseit röviden ismertessük, annak érde-

³ Például: „Valore e bene, valori e beni della formazione”, azaz „Érték és eszköz, a képzés értékei és eszközei”

kében, hogy napjaink sokszínű vallásos nevelésre vonatkozó kutatási irányait megérthessük.

A gyermeki öntevékenységre építő valláspedagógia

Ez a pedagógiai gondolkodás a reformpedagógia hatására, a 20. század első felében vált jellemzővé. Három képviselőjét említjük most.

Otto Baumgarten (1858–1934) német protestáns teológus nem értett egyet a rideg, rugalmatlan hitoktatási módszerekkel, helyette a gyermekkor fejlődéslélektani jellemzőit szem előtt tartó módszereket, koncepciót sürgetett, amelyben a vallás élményszerűvé lesz, és nem csupán tananyag (*Baumgarten*, 1905). Nézete szerint a vallástanítás eredményességének feltétele a képzett nevelő és a gyermek fejlődésére építő valláspedagógia. Ellenezte a káté tanítását a vallásórakon, mivel annak kérdés-felelet formája nem alkalmas a gyermek vallásos tapasztalatainak előhívására, a hitbeli fejlődés elérésére. Az élményszerű iskolai oktatás mellett a család szerepét, az édesanya tanításainak fontosságát hangsúlyozta (*Baumgarten*, 1914, 50–61.o.).

Richard Martin Kabisch (1868–1914) protestáns teológus, pedagógus és író pedagógiai és pszichológiai módszerekkel akarta a valláspedagógiát fejleszteni. A *Hogyan tanítsuk a vallást? (Wie lehren wir Religion?)* című 1910-es könyvében megfogalmazta, hogy a vallás tényszerű tartalmainak közvetítése segítheti a hit kialakulását, fejlődését a gyermekben. Vallotta, hogy a gyermek vallásossága két területen

mutatkozhat meg: egyrészt a megtapasztalt, átélt vallás szintjén; másrészt a képzetben megélt vallás által.

Kabisch filozófiájában a vallásos nevelés feladata a *gyermek saját tapasztalatainak és képzeletből született vallási értelmezéseinek összekapcsolása*. A hitoktatás anyagát és tartalmát a gyermek életkorához alkalmazkodva kell megválasztani. Természetesen ehhez megfelelő oktatási módszerekre, eszközökre van szükség. Szerinte a vallás, ha közvetve is, de tanítható, és jellemformáló hatású.

Friderich Niebergall (1866–1932) német teológus, valláslélektani kutató irányításával 1909-ben elkészült egy ember- és gyülekezetközpontú módszertani összefoglaló a vallásos

nevelésről. Ez a *nevelő és a nevelt közötti harmonikus viszonyt*, illetve a tanuló *aktív részvételét* hangsúlyozza (*Brieger és Bess*, 1909, 368. o.).

Istentiszteletre való felkészítést hangsúlyozó valláspedagógia

Karl Barth nevét kell itt említenünk (1886–1968), hiszen dialektikus teológiája szintén hatást gyakorolt a valláspedagógiára. Nézete szerint a vallásoktatás nem építhet az emberben jelen lévő vallásos igényre. A vallásoktatást csupán előkészítő szakasznak vélte, és annak *igehirdetés-jellegét* hangsúlyozta. Véleménye szerint a vallástanítás célja nem lehet más, mint az istentiszteletre való felkészítés, az Ige megértésének megalapozása (*Szabó*, 2003). Ez az irányzat a módszertant, a pedagógiát teljes mértékben eszköznek tekinti, és a gyülekezet felelősségét hangsúlyozza.

az édesanya tanításainak fontosságát hangsúlyozta

A gyermek élethelyzeteinek megoldását és önfejlődését szem előtt tartó valláspedagógia

Ez a pedagógiai vonulat a 20. század második felében vált jelentőssé.

Karl Ernst Nipkow (1928–2014) teológus, valláspedagógus érdeme, hogy a fejlődéslelektan és az életrajz kutatást a német nyelvű valláspedagógiában meghonosította. A hitfejlődés értelmezésénél *James W. Fowler* elméletét veszi alapul. Vallja, hogy a fiatalok problémáira a vallásnak kell választ adnia. Ehhez azonban a nevelők nyitott, értő figyelmére van szükség, e figyelem megnyilvánításának pedig alapvető módja a *beszélgetés* (Bodó, 2011). Nipkow álláspontja az, hogy a fiatalokat „kísérni” kell életük során, ami feltételezi az önfejlődést, illetve az abban való segítségadást egyaránt. E koncepció azt rejti magában, hogy nem a direkt nevelés eredményezi a vallásos fejlődést, hanem az indirekt nevelői ráhatás, viszonyulás.

A göttingeni valláspedagógia egyik képviselője, *Martin*

Stallmann (1903–1980)

teológus és valláspedagógus is kritizálta korának vallásoktatását. A hermeneutikus valláspedagógiát részesítette előnyben, a *keresztyén hagyományok megértésére* helyezte a hangsúlyt. Nézete szerint a tanításnak

nem célja a hit elmélyítésének segítése. Az ő megközelítésében a *Biblia csak mint a tanuló saját létezésének, létkérdéseinek megoldásában segítő eszköz jelenik meg* (Dieterich, 2007, 339–348. o.).

Hans Bernhard Kaufmann (1926–) kifejezetten a *Biblia mellőzését követeli*, arra hivatkozva, hogy a Szentkönyv szövegei nem nyújtanak segítséget, megoldást a mai

fiatalok problémáira (*Kaufmann*, 1973, 10–56. o.). A gyermek, a tanuló életében megjelenő kérdések, nehézségek kezelésére kell fókuszálni, annak megoldásában kell segíteni, vagyis *téma- és problémaorientált tanítás* szükséges.

Dieter Stoodt (1927–2015) teológus a tanár és diák közötti interakciót hangsúlyozta, annak *terápiás jellegét* emelte ki (*Günther*, 2005, 98–101. o.). Nem a teocentrikus, hanem az embert, a tanulót középpontba helyező *antropocentrikus nevelés* szükségességét vallotta (*Boross*, 1996). A hit, az elmélyülés, a nevelői tanácsadás és segítségnyújtás, illetve a közösség ereje nagy szolgálatot tehet a tanuló lelki egyensúlyának megtartásában, az őt foglalkoztató kérdések megoldásában.

Friedrich Schweitzer (1954–) teológus és valláspedagógus a valláslelektan szerepét hangsúlyozza a valláspedagógiában. A gyermek egyéni tapasztalatait, felelősségét ugyan kiemeli, de azt is elismeri, hogy a szülők, a nevelők, a felnőttek példamutatásán sok múlik (*Schweitzer*, 1999). Véleménye szerint *az ember a saját élettapasztalatain keresztül látja a vallást*, így formálódik az istenképe.

Kalevi Tamminen (1928–) teológus a valláspedagógia célkitűzéseit az alábbiakban látja: a gyakorló keresztyén élet biztosítása, a vallások alapos ismerete, személyes

hitbeli kérdések megválaszolása, az ember életében való eligazodás (*Tamminen*, 2001, 109. o.). *A tananyagot, a tantervet állítja a középpontba, annak modernizálását hangsúlyozza.*

Ingo Baldermann (1929–) teológus nevét is fontos megemlítenünk, aki a vallásoktatásban a lelkigondozásra, az egyéni bánásmódra helyezi a hangsúlyt

a nevelők nyitott, értő figyelmére van szükség, e figyelem megnyilvánításának pedig alapvető módja a beszélgetés

(Baldermann, 1989. 12–13.o.). Úgy véli, mivel a *Biblia* párbeszédre nevel, ezért a vallásos nevelés során is *a személyességet, a megérett magatartást* kell alkalmazni.

A valláspedagógia gyakorlatát és elméletét tehát számos kritika érte a 19. század második felétől, de még inkább a 20. század elejétől. Izgalmas tény, hogy a kritikát gyakorlók többnyire a valláspedagógusok köréből kerültek ki, s hogy felekezeti hovatartozástól függetlenül hasonló folyamatok zajlottak le szinte mindenütt a vizsgált időszakban. A bírálatok leginkább az egyszerű, monoton, direkt közlő ismeretátadáson nyugvó tanítást, a tartalom nehezen érthetőségét és a tanulók vallási fejlettségének figyelmen kívül hagyását veszik célba. A vallástan tantárggyá válása után a valláspedagógia szerepe kétségkívül erősödött, a következő időszakban pedig a reformpedagógiai koncepciók terjedése, valamint a perszonalizmus és az egzisztencializmus (mint filozófiai irányzatok) voltak kedvező, energetizáló hatással a valláspedagógiára, és motiválták annak megújítását.

Összességében a pedagógia hangsúlyának a valláspedagógián belüli erősödése a 20. század során hozzásegítette a nevelőket ahhoz, hogy a gyermekek, a vallásos nevelésben résztvevők fejlődéslelektani sajátosságait tudatosabban figyelembe vegyék. Természetesen mindehhez szükségesnek látszott a pedagógiai módszerek változatosabb alkalmazása, illetve a nevelők pedagógiai felkészültségének alaposabbá tétele. A 20. század második felében aztán a valláspedagógia a vallásos elmélyülést már jellemzően összeköti a személyiségfejlődés folyamatával.

A VALLÁSOS NEVELÉS KUTATÁSI KÉRDÉSEI, KUTATÁSI IRÁNYAI NAPJAINKBAN

A valláspedagógia elmúlt századában megfigyelhető értelmezési tendenciák áttekinthetése azért is fontos, mert megfigyelési és reflexiói értelemszerűen visszaköszönnék napjaink kutatásaiban is. Ma a valláspedagógia két markáns kutatási iránya figyelhető meg a vizsgált szakirodalom alapján:

1. a vallás egyénre gyakorolt nevelési hatása: a vallás szerepe az egyén személyiségfejlődési folyamatában, a vallási meggyőződéshez vezető fejlődési folyamat vizsgálata;
2. a vallás szerepe a társadalmi együttélés során, a kultúra, a politika, a gazdaság, az egészségügy, a civil szféra, a jog, a magánélet stb. szintjén.⁴

a kritikát gyakorlók
többnyire a
valláspedagógusok köréből
kerültek ki

A vallás hatása elsődlegesen az egyén szintjén jelentkezik, hiszen a vallásos nevelődés alapvetően az egyén belső világában lezajló folyamat. Kutatói szempontból tehát ez a kevésbé nyomon

követhető, kevésbé mérhető tartalom. Az eredmények azonban – az egyén *viselkedésében* megmutatkozó változások szintjén – ugyanúgy vizsgálhatóak, mint a neveltség szociális megnyilvánulásai. Mindennek alapjaként feltételezzük, hogy a vallási (hitbeli) egyéni és szociális fejlődés koherens egymással.

A valláspedagógiának számolnia kell a vallásos fejlődés során jelentkező krízisekkel, bizonytalanságokkal is. Kutatási eredmények (pl. *Moscato*, 2015; *Trenti* és

⁴ Ezen irányokat a bevezetőben említett szakfolyóiratok mellett *Moscato* (2015, 16–21. o.), illetve *Trenti* és *Romio* (2006, 12–34. o.) írásainak segítségével különböztettem meg.

Romio, 2006; Vergote, 2001) is igazolják, hogy általában a serdülőkorban jelentkeznek a kételkedés, a hitvesztés jelei, így ebben az életkorban a pedagógusnak, a családnak, a lelkésznek fokozottan megértőnek, türelmesnek kell lennie. A fiúk 75%-át, a lányok 50%-át érinti ez a probléma. Amennyiben nem elfogadó közeg veszi körül a fiatalokat, úgy végleg elveszthetik vallásukat, hitüket. *Desabie* szociológiai kutatásai is alátámasztják ezt a kijelentést. Ő 350 serdülőkorú fiatal hithez, valláshoz való elkötelezettségét vizsgálta. Arra a következtetésre jutott, hogy a fiatalok 35%-a az istenhitét adta fel, 46 % az egyházban csalódott ebben a fejlődéslélektani szakaszban (Vergote, 2001, 237. o.). A vallási kételkedés *okai* egyfelől természetesen, másfelől a kételkedések a valláspedagógia kihívásaiként jelentkeznek. A fiatal önállóságra törekszik – eközben pedig a vallást kötelékként, béklyóként éli meg. Kritikai szemlélete erősödik – így vallásos meggyőződését is újra kell gondolnia, mégpedig szabadon. A szülőkkel, tanárokkal és más tekintélyszemélyekkel szembeni bizalmi krízis jelentkezik – ami a vallásos bizalom alapját rengeti meg. Erotikus érzései, vágyai támadnak – ezért úgy érzi, nem tud megfelelni az erkölcsi, vallási törvényeknek, bűnösnek, tisztátalannak érezheti magát, ami miatt az igazságérzete azt súgja, hogy nem válhat jó keresztyénné, így elfordul a vallástól (Vergote, 1997, 1–5. o.).

A kutatások meglehetősen széles spektrumon foglalkoznak a vallás elmélyülésével, életmóddá válásával. Témáik alapvetően az egyénhez köthető képzetekhez köthetők, de a szociális dimenzió is természetes kontextusa a vizsgálódásoknak. A főbb irányok a következők:

az iskola kiemelten alkalmas tér a más vallásúak megértésére, elfogadására

1. Vallásosság mint másság: amikor a diákban tudatosan saját különbözősége a többiekétől, akkor képes belátni, hogy vannak az övétől eltérő vallásúak is. (Az iskola kiemelten alkalmas tér a más vallásúak megértésére, elfogadására.)
2. A vallás bensővé válása: a vallás az egyén szintjén magatartásának változásában, jellemének alakulásában érhető tetten, például a másik ember, más népcsoport iránti segítőkészsége, elfogadó attitűdje fejlődésében.
3. Egzisztenciális kérdések: az egyén szintjén jelentkező létfontosságú problémákra adott gyakorlatias válaszok. E tárgykor vizsgálatánál fontos szempont, hogy a teljes ember nevelése, érzései legyenek a középpontban (Trenti és Romio, 2006. 74. o.).

Ami a konkrét pedagógiai módszereket, illetve attitűdöket illeti, napjaink kutatási beszámolóí alapján a valláspedagógiai vizsgálatok fókuszában az alábbi kérdések jelennek meg:

1. Az iskolákban a vallások tematikus megismerése folyó-e, vagy inkább iskolai felekezeti vallás-/hitoktatás?
2. Az iskolai vallás-/hitoktatásra vonatkozó kutatások középpontjában elsősorban a nevelési cél és a módszerek hatékonyságának vizsgálata álljon-e? (A vallástanításhoz módszertani útmutatók, kompetencialisták készültek. Lásd: *Bognárné Kocsis*, 2017.)
3. A keresztyén/keresztyén nevelés vagy a keresztyén/keresztyén életre nevelés-e a fontosabb?
4. Hogyan függ össze a vallásos nevelés és a multikulturalizmus problematikája – a vallásos nevelés erősíti-e a másik ember kultúrájának elfogadását? (Triani, 2015)

NEMZETSPECIFIKUS VALLÁSPEDAGÓGIAI KUTATÁSOK – NÉHÁNY PÉLDA

A vallásos nevelés ügye a világ különböző országaiban más és más kérdéseket vet fel a társadalmi, politikai berendezkedéstől függően, továbbá a keresztény/keresztényen vallásnak a különböző nemzetek életére gyakorolt szerepe és befolyásának nagysága is eltérő. Ezt alapul véve vizsgáltuk a külföldi szakkönyvekben és szakfolyóiratokban megjelenő valláspedagógiai témájú publikációkat, annak érdekében, hogy képet kapjunk a világ különböző tájain megjelenő valláspedagógiai kutatásokról, kérdésekről, felfogásmódokról, illetve az esetlegesen megmutatókozó kihívásokról.⁵

Olaszország

Mivel az olasz vallásoktatás nagy múltra tekint vissza, elsőként volt érdekes számunkra annak vizsgálata, hogy az olasz valláspedagógiában milyen kutatási irányok fedezhetők fel.

Az 1980-as években a katolikus vallásnevelés megreformálására számos elképzelés, program született. Változást hozott az olasz vallásnevelés történetében az 1985-ös második konkordátum, amelynek értelmében a katolikus vallás mint tantárgy kötelező jellege megszűnt, felekezeti szerinti fakultatív tantárggyá vált, így más felekezetek számára is lehetőség adódott az iskolai hitoktatásra. A vallásoktatás e vál-

tozásoktól függetlenül szerves része maradt az olasz iskola életének.

Figyelemre méltó *Trenti és Romio* (2006) azon megállapítása, miszerint a vallásos nevelés során hermeneutikai pedagógiát kell alkalmazni, vagyis olyat, amely a megértés folyamatait hangsúlyozza. A római L'Università Pontificia Salesiana

kutatói az *Insegnamento della religione cattolica in Italia (IRC)*, azaz a katolikus vallásnevelés program reformjának lehetőségét abban látják, ha a nevelés középpontjában a növendék és az ő megértési folyamata áll.

Az általuk bemutatott katolikus vallásoktatási programhoz tartozó főbb *vizsgálati irányvonalakat* a következőkben látják:

1. történelmi-fenomenológiai kutatások, amelyek a vallás lényegét, megjelenési formáit vizsgálják a kulturális környezet függvényében;
2. pedagógiai kutatások, amelyek átfogják a gyermekkortól egészen az érett felnőttkorig tartó szakaszt, a teljes iskolai nevelést (a megértés eredményességét vizsgálva a kutatók párhuzamba állították a tanuló életkorát és értelmezőképességét);
3. a keresztény hagyományok és gondolkodás tanulmányozása, amely lehetőséget ad az iskolákban más vallási nézetek megismerésére, majd összehasonlítására a kereszténységgel.

A szerzők kutatásai az iskola világára vonatkozóan az alábbi területekre fókuszáltak:

⁵ A vizsgálat kiindulópontját alapvetően a *Journal for the Scientific Study of Religion*, *Journal of Philosophy of Education*, *Teaching Theology & Religion*, *Educational Theory*, *Religion Compass* és a *Counselor Education and Supervision* szakfolyóiratok áttekintése során kiválasztott valláspedagógiai témájú tanulmányok adják.

1. a tanuló belső folyamatainak, változásainak vizsgálata a vallási tartalmak megértésének függvényében;
2. a megértés folyamatát segítő vagy késleltető feltételek vizsgálata;
3. pedagógiai módszerek tanulmányozása, rámutatva az eredményességet mutató metódusokra;
4. azoknak az oktatási eszközöknek a felmérése, amelyek megjelenhetnek az eredményes tanítási-nevelési folyamatokban. (67. o.)

Jól látható, hogy a kutatók a tanulók megértési folyamatát, annak mi-kéntjét vizsgálták, az általuk felállított hermeneutikus modell középpontjában a tanulók és az iskolai tananyagok álltak. Vagyis a kutatók az egyes tanulók pszichikai fejlettségét, megértési, fejlesztési szükségleteiket, kérdéseiket, elvárásaikat, eddigi tapasztalataikat elemezték, követték nyomon azon tananyagtartalmakkal, amelyek segítenek a tanulóknak jobban megérteni magukat, a társaikat és a körülöt-tük lévő világot. Ezen túl pedig azt kutatták, miként támogatják a tudományterületek (tantárgyak) a tanulók egyéni fejlődését, mennyiben kapnak választ az életük lényeges kérdéseire az iskolai tanulás által. A kutatók megállapították, hogy a tanulók személyiségfejlesztése és a tantárgyak tartalma, kompetenciafejlesztése csakis egységben képzelhető el – máskülönben felesleges és szükségtelen.

Trenti hermeneutikus modelljének (*Trenti és Romio*, 2006) célja a személyes kompetenciák erősítése, a belső erők, lehetőségek mozgósítása. A kutatók véleménye szerint a tanulók személyes tapasztalatai, egyéni elvárásai, félelmeiknek leküzdése stb. elsődlegesek a diszciplináris ismerettel, tananyagtartalommal szemben, mivel az

iskolai tantárgyaknak csupán orientáló szerepük van a saját személyiségfejlődésükre vonatkozóan.

A hermeneutikus modellt erősíti tulajdonképpen Robert Audi *A vallás ésszerűsége (La razionalità della religione)* címmel 2014-ben megjelent könyve is, hiszen a vallás egyénre gyakorolt teljes körű hatásáról ír (kiemelve az erkölcsi, esztétikai, értelmi és politikai hatást), ami egyben a vallástanítás szükségességét, szerepét is alátámasztja (Audi, 2014. 5–12. o.).

Svájc

Svájcban már a 20. században megfigyelhető volt a vallásoktatás ökumenikus jellegének erősödése, a 21. században pedig új vallásos nevelési törekvés, trend van kialakulóban, amelynek legfőbb jellemzői a következők:

a személyes kompetenciák erősítése, a belső erők, lehetőségek mozgósítása

1. az egyházak közvetlen jelenléte erősen csökken;

2. a vallástant beépítik az iskolák tantervébe, így kö-

telező jellege erősödik;

3. az elkötelezettség nélküli vallásismeretet részesítik előnyben;

4. a vallástanítás szervesen beépül az iskola életébe.

Svájcban a vallástanítási programokat a helyi és az éppen aktuális politikai, társadalmi helyzethez igazítják, hogy jobban megfeleljenek napjaink vallási sokszínűségének (*Bognárné Kocsis*, 2017). 2007 és 2010 között kutatást folytattak hat svájci kantonban, megvizsgálták a törvényi hátteret, a pedagógiai programokat, a tankönyveket, és több mint száz interjút készítettek a vizsgált témára vonatkozóan. A kutatás megerősítette, hogy a „hinni, anélkül, hogy

valahova tartozol” attitűd terjed a svájciak körében (Jödicke, 2014). Nem lehet tudni, hogy milyen társadalmi következménye lesz az irányzat térnyerésének.

Napjaink hazai vallásitanításának helyi szinten megoldásra váró egyik fontos feladata a hatékony oktatásszervezés, ilyen tekintetben is érdemes hát kitekinteni más országokba, hogy ezt a feladatot miként végzik, miként szabályoznak. Svájcban például az iskola a vallás-
oktatás számára ingyen bocsátja rendelkezésre az osztálytermet, a vallás-tanórák pedig alapvetően az órarendbe illeszkedve kapnak helyet. Azonban a vallásórák megszervezhetőek más formában is, például hétfégi vagy délutáni blokkokban – az előírt óraszámokat figyelembe véve. A rugalmasság és az együttműködés jellemzi a svájci programokat. A vallás-tanárokat arra biztatják, hogy éljenek a kooperatív tanulás és a projektmunka tanulás-szervezési módjaival.

Amerikai Egyesült Államok

A cselekvésre bátorítás volt annak a pilot kutatásnak a célja, amit a Brigham Young Universityn (Provo, Utah, Egyesült Államok) végeztek 2011-ben. Ez az USA legnagyobb vallásos egyeteme, egyben harmadik legnagyobb magánegyeteme.⁶ 165 fős hallgatói csoporton, egy szemeszter ideje alatt zajlott a kutatás azzal a céllal, hogy az értelmi nevelésen túl a vallás gyakorlati alkalmazására bátorítsák a tanulókat. A kutatás három komponensből állt:

1. Az első a szent könyvekkel való foglalkozás mennyiségének vizsgálata volt. A

hallgatókat a valláskönyvek rendszeres, egyéni tanulmányozására akarták rábírni, e területen fejleszteni. A könyvet szabadon meg lehetett választani: választható volt például a *Biblia* vagy *A Mormon könyve*. A vizsgálat arra irányult, hogy mennyi időt képesek naponta a hallgatók a szent könyvek olvasására fordítani.

2. A második komponens az a kérdésfeltevés volt, hogyan tanulmányozzák a Szentírást a hallgatók, milyen segítséget vesznek igénybe (például interneten vagy szótárakban kutakodnak-e) az ismeretlen kifejezések

megértése érdekében. Az írásmagyarázatok közzététele egy erre a célra létrehozott fórumon volt lehetséges. A többiek kommentálhatták a szövegértelmezéseket.

3. A hallgatók megválaszthatták, hogy milyen gyakorlatias, kézzelfogható tevékenység, hatás elérésére törekednek a vizsgálat során, például több elismerő szót mondanak társaiknak/társaikról, vagy például komolyabban veszik az imádkozást. A kutatás harmadik komponense ezen eredmények vizsgálata volt.

A hallgatók 90%-a a szemeszter végén elismerte, hogy a kurzus cselekvésre buzdította őket, aktívabbak voltak vallásuk gyakorlása terén (*Hilton-Amaraki*, 2014). Természetesen kérdésként merül fel, hogy ez a pozitív változás tartós maradt-e.

A kutatásokból az is kiderül, hogy az amerikai vallásitanítás világában észlelhető különbség van aközött, amit a tanárok tanítanak és aközött, amit a diákok elvárnak, tudni akarnak. A tanulók inkább a

a „hinni, anélkül, hogy valahova tartozol” attitűd terjed a svájciak körében

⁶ Az intézményt a mormon The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints (Az Utolsó Napok Szentjeinek Jézus Krisztus Egyháza) működteti.

személyes üzenetet, a spirituális fejlődést várják az óráktól. A vizsgált kutatások ezzel szemben rámutatnak, hogy a vallás-tanárok közül többen oktatnak vallási műveltséget, mint kritikai gondolkodást. Persze vannak, akik a személyes hitet próbálják mélyíteni a tanulóknál, a teljes embert, személyiséget szem előtt tartva; mások azonban inkább a mérhető eredményeket hangsúlyozzák (Robinson, 2015).

ÖSSZEGZÉS

A valláspedagógiai látásmódok, kiindulópontok áttekintése segíthet bennünket abban, hogy gondolkodási utakra induljunk, és új szempontokat, kutatási irányokat fedezzünk fel. Hogy erre szükségünk van, mi sem jelzi jobban, mint az, hogy a valláspedagógia fejlődése, pedagógiai megerősödése a gyermek személyiségének közép-pontba kerülését, változatosabb, élményszerűbb oktatási módszerek alkalmazását és egyben a képzett, jól felkészült valláspedagógusok iránti igényt is erősítette. Egyfajta megoldási út lehet a valláspedagógiában tapasztalt eredményesség iránti tettvágy, a folyamatos megújulásra való készség, az értelmes és értékes életforma, valamint a társas kapcsolati kultúra kialakítása, megélése iránti elköteleződés, mely bizonyára összefügg a vallásos nevelésben résztvevők belső motivációjával, hitbéli meggyőződésével.

A vizsgált szakirodalom alapján megállapíthatjuk, hogy napjainkban a vallás közvetítésének, tanításának nincs egységes pedagógiai arculata a világ országaiban. Számos megoldási út létezik bizonyos hatékony módszerek, oktatásszervezési megoldások kiválasztására a kitűzött cél érdekében. A pedagógus szakmai kompetenciája és felelőssége, hogy a mindenki számára

legmegfelelőbb módszereket, utakat válassza.

Nemzetközi szinten jól látszik, hogy a kutatók a vallási ismeretek *megértését*, a mindennapi életben is megmutakozó vallásgyakorlást szorgalmazzák. Elgondolkodtató az a tény, hogy a kutatásokban részt vevő fiatalok maguk is sokkal fontosabbnak tartják a vallásórákon a személyiségfejlesztést a vallástudománynál, azt hangsúlyozva, hogy legalább ilyenkor megjelenik ez a viszonyulás, sokkal inkább, mint más órákon.

A nemzetközi kitekintés azt is megmutatja számunkra, hogy a vallásos nevelés módszertana, tartalma és sok esetben célja is folyamatos megújítást, innovatív gondolkodást követel – felhasználva a pedagógiai fejlesztések eredményeit, alkalmazkodva az adott kor technikai vívmányaihoz és a társadalmi-politikai berendezkedéshez. Fontos hangsúlyoznunk, hogy mindezek mellett nem törpülhetnek el a tiszta evangéliumi alapok és az abban való kiteljesedés igénye.

IRODALOM

- Audi, R. (2014): *La razionalità della religione*. Cortina, Milano.
- Baldermann, I. (1989): *A Biblia, a tanulás könyve*. Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest.
- Baumgarten, O. (1905): *Ueber Kindererziehung. Erlebtes und Gedachtes*. Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen.

- Baumgarten, O. (1914): *Neue Bahnen. Der Unterricht in der christlicher Religion im Geist der modernen Theologie.* Verlag von J. C. B. Mohr, Tübingen.
- Bodó Sára (2011): A gyermeklélektan katechetikai kapcsolópontjai. *Magyar Református Nevelés*, **12.** 2. sz., 2–9.
- Bognárné Kocsis Judit (2017): Együttműködésen alapuló svájci vallásitanítási program sajátosságai. *Fejlesztő Pedagógia*, **28.** 3–6. sz., 130–136.
- Bognárné Kocsis Judit (2016): A vallás és a hit szerepe a személyiségfejlődés folyamatában. *Református Szemle*, **109.** 2. sz., 18–36.
- Boross Géza (1996): *Bevezetés a valláspedagógiába.* Károli Gáspár Református Egyetem, Budapest.
- Brieger, D. T. és Bess, B. (1909): *Zeitschrift für Kirchengeschichte.* Friedrich Andreas Perthes, Gotha.
- Diana, M. (2006): *Le forme della religiosità. Dinamiche e modelli psicologici della maturità religiosa.* Dehoniane, Bologna.
- Dieterich, V.-J. (2007): *Religionslehrplan in Deutschland (1870–2000): Gegenstand und Konstruktion des evangelischen Religionsunterrichts im religionspädagogischen Diskurs und in den amtlichen Vorgaben.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Göttler, J. (1922): Alte Ziele – neue Wege. *Katechetische Blätter*, **48.** 1–4.
- Göttler, J. (1923): *Religions- und Moralpädagogik. Grundriß einer zeitgemäßen Katechetik.* Aschendorffsche, Münster.
- Grom, B. (1992): *Religionspsychologie.* Kösel, München.
- Günther, U. (2005): *Theologie – Pädagogik – Kontext.* Waxmann, Münster.
- Hemel, U. (1990): *Introduzione alla pedagogia religiosa.* Queriniana, Brescia.
- Hilton, J. és Amarakí, A. (2014): Encouraging Student to Act: Helping Student Apply Principles Learned in a Religious Education Setting. *Teaching Theology and Religion*, **17.** 4.sz., 99–111.
- Jödicke, A. és Rota, A. (2014): Patterns of Religious Education Policy in Switnerland: The Long Arm of Distanced Christians? *Journal for Scientific Study of Religion*, **53.** 4.sz., 722–738.
- Jungmann, J. A. (1953): *Katechetik: Aufgabe und Methode der religiösen Unterweisung.* Herder, Freiburg.
- Kabisch, R. M. (1910): *Wie lehren wir Religion? Versuch einer Methodik des evangelischen Religionsunterrichts für alle Schulen auf psychologischer Grundlage.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen.
- Kaufmann, H. B. (1973): *Streit um den problemorientierten Religionsunterricht in Schule und Kirche.* Diesterweg, Frankfurt am Main.
- Moscato, M. T. (2015): Religiosità ed educazione religiosa: nuove linee di ricerca. *Nuova Secondaria*, **32.** 5. sz., 22–34.
- Popp, D. (2013): *Religion und Religionsunterricht in Europa: eine quantitative Studie zur Sicht europäischer Religionslehrerinnen und -lehrer.* LIT, Münster.
- Reid, A. (2005): *The Organic Development of the Liturgy: The Principles of Liturgical Reform: The Principles of Liturgical Reform and Their Relation to the Twentieth-century Liturgical Movement Prior to the Second Vatican Council.* Ignatius Press, San Francisco, 53–74.
- Robinson, J. M. (2015): Teaching Religion Around the World: A Modest First Glimpse. *Teaching Theology & Religion*, **18.** 3. sz., 235–247.
- Schwab, U., Kalloch, C. és Leimgruber, S. (2016, szerk.): *Lehrbuch der Religionsdidaktik: Für Studium und Praxis in ökumenischer Perspektive.* Herder, Freiburg – Basel – Vien.
- Schweitzer, F. (1999): *Vallás és életút.* Kálvin Kiadó, Budapest.
- Simon, W. (2001): *Im Horizont der Geschichte: religionspädagogische Studien zur Geschichte der religiösen Bildung und Erziehung.* LIT, Münster.
- Szabó Lajos: Teológia és praxis. In: Nyíri Kristóf (2003): *Virtuális egyetem Magyarországon.* Budapest, Typotex, 485–493.
- Tamminen, K. (2001): *Hogyan tanítsunk hittant?* Luther Kiadó, Budapest.
- Trenti, Z. és Romio, R. (2006): *Pedagogia dell'apprendimento nell'orizzonte ermeneutico.* Elledici, Torino.
- Triani, P. (2015): La produzione pedagogica italiana sulla religiosità. *Nuova Secondaria*, **32.** 5.sz., 23–28.
- Vergote, A. (1997): *Religion, belief and unbelief.* Leuven University Press, Amsterdam – Atlanta.
- Vergote, A. (2001): *Valláslélektan.* A Semmelweis Egyetem Testnevelési és Sporttudományi Kar Kineziológiai és Sportorvosi Intézet Mentálhigiéné Tanszéke, a Párbeszéd (Dialogus) Alapítvány és a HÍD Alapítvány kiadása, Budapest.